

Тақризи

муқарризи расмӣ ба рисолаи номзодии Ализода Наврӯзалий дар мавзуи «Поэтикаи зарбулмасалҳои даризабонони Афғонистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илми филология аз рӯи ихтисоси 10.01.09 – Фолклоршиносӣ пешниҳод шудааст.

Зарбулмасал яке аз густардатарин жанрҳои хурд дар фолклори халқҳои ҷаҳон ба шумор меравад. Он жанрест, ки дар ҳамаи давру замонҳо, дар ҳар гуна контекстҳои иҷтимоӣ дар лафзу баёни мардум, дар эҷоди осори манзуму мансур, дар таълифи матолиби илмию оммавӣ ва иттилоотӣ қорбурди назаррасу нишонрас дошту дорад. Бузургон «Зарбулмасал дар суҳан асал» гуфтаанд, ки дуруст аст ва воқеан ҳам он гуфторро ширину дилкаш мегардонад ва ҳамсухбатро азизу арҷманд.

Пажӯҳиши зарбулмасалу мақолҳо ва анвои дигари паремиологии халқҳои ҷаҳон дар нимаи дувуми садаи XIX дар Аврупо авҷ гирифта, баъдан пасопеш дар фолклоршиносии халқу кишварҳои дигар роҳ ёфтааст. Аз он ҷумла, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон дар асри XX шуруъ шудааст.

Рисолаи номзодии Ализода Наврӯзалий дар мавзуи «Поэтикаи зарбулмасалҳои даризабонони Афғонистон» таълиф шуда, аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқ, се боб бо фаслу зерфаслҳо, хулоса, рӯйхати адабиёт, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва нашри таълифоти илмии муаллиф дар мавзӯи диссертатсия иборат мебошад.

Дар муқаддима муаллиф оид ба зарурати интихоби мавзӯ, дараҷаи омӯзиш, таъйини мақсаду вазифаҳои таҳқиқ, бозёфтҳои илмии диссертатсия, методологияи таҳқиқ ва арзишҳои назарию амалии он суҳанронӣ намудааст. Рисола дар сатҳи хуби илмӣ таълиф

шуда, осори зиёди адабию таърихӣ, баҳс ва иттилооти сарчашмаҳои илмиро ба забонҳои мухталиф фаро гирифтааст.

Муаллиф моҳияти мавзӯ ва масъаларо хуб таҳлил карда, дар асоси методологияи мушаххас омӯзиш ва баррасии мавзӯро ба таври илмӣ тарҳрезӣ намудааст. Боби якуми диссертатсия ба таърихи гирдоварӣ, нашр ва таҳқиқи зарбулмасалҳои даризабонони Афғонистон бахшида шуда, фарогири се фасл аст. Ин боб барои ворид шудан ба масъалаи асосии рисола мадхали хубу бамаврид ба шумор меравад. Дар фасли нахуст истилоҳи зарбулмасал ва муродифҳои он дар байни мардум – масал, матал, тамсил, ҳакам, ҳикам мавриди баррасӣ қарор гирифта, муаллиф бо далелҳои зиёд маъмулу машҳур будани истилоҳи “зарбулмасал”-ро собит намудааст.

Дар фаслҳои дувуму сеум диссертант саъю кӯшиши зиёд харҷ карда, таърихчаи гирдоварӣ ва пажӯишу интишори зарбулмасалҳои даризабонони Афғонистонро таълиф намудааст. Ӯ нахуст дар бораи маҷмуаи Муҳамадалии Ҳабларӯдӣ (Ҷабларӯдӣ) – “Маҷмаъ-ул-амсол”, ки дар асри XV дар Ҳиндустон тартиб дода шудааст, маълумоти муфассал медиҳад.

Дар қарни XIX Вочидалии Мучмалӣ асареро ба забони форсӣ-тоҷикӣ таълиф кард, ки хусусияти энциклопедӣ дошта, бо номи «Матлаъ-ул-улум ва маҷмаъ-ул-фунун» маъруфият дорад, ки он ҳам аз назари муаллифи диссертатсия дур намондааст.

Ба дунболи ин диссертант маҷмуаҳои дигар – “Зарбулмасалҳои форсӣ дар Афғонистон”-и Муҳаммадқаӣ Муқтадирӣ, “Амсолу ҳикам ба забони форсӣ”-и Иноятулло Шаҳронӣ, “Зарбулмасалҳо”-и Мавлавӣ Муҳаммади Хаста ва зарбулмасалҳои дар маҷаллаҳо нашршударо шарҳу тавзеҳ дода, арзиши диссертатсияро боло бурдааст. Муаллифи рисола роҷеъ ба ҳар як маҷмуа ва китобу мақолаҳои марбут ба зарбулмасалҳои дарӣ фикру андешаи худро баён

карда, мавқеи онҳоро дар фолклори мардумони даризабони Афғонистон муайян кардааст.

Таваччуҳи диссертант Наврӯзали Ализодаро маҷмуаҳои дар Тоҷикистон чопшуда низ ба худ ҷалб кардаанд. Ӯ маҷмуаҳои С. Асадуллоев “Намунаи зарбулмасалҳо ва мақолҳои тоҷикон ва ўзбекҳои вилояти Қатағани Афғонистон”, “Сухане аз чаман”-и мураттибон Д. Обидов ва С. Фатхуллоев, “Фолклори даризабонони Афғонистон”-и С. Норматов ва чанде дигарро шарҳу тафсир дода, хусну қубҳи ин маҷмуаҳоро муайян намудааст.

Ҳамчунин баҳсҳои илмии роҷеъ ба зарбулмасалҳои дарӣ, ки дар пешгуфтори маҷмуаҳо ва рӯзномаву маҷаллаҳо чоп шудаанд, мавриди таваччуҳи муллифи рисола қарор гирифтаанд. Махсусан баҳсҳои шадиди Турхон ном шахсе, ки дар заминаи гирдоварӣ ва таҳқиқи зарбулмасалҳо ҳеҷ коре накардааст, боиси нороҳатии муаллиф гаштааст ва ӯ менависад: “... аксари муҳаққиқони афғонистонӣ аз баҳсҳои илмии байналмилалӣ беҳабаранд. Ин аст, ки мубоҳиса низ ба таври эҳсосӣ сураат гирифтааст” (рисола с.66)

Дар ин боб ҳуб мешуд, ки диссертант фаслҳои 1.2 ва 1.3-ро муттаҳид мекард, зеро аз лиҳози мазмун ва фарогирии масъалаҳои гирдоварию нашру таҳқиқ ба ҳам хеле монанд мебошанд.

Боби дувум иборат аз се фасл ва 7 зерфасл мебошад. Дар ин боб муаллифи рисола ба таҳқиқи хусусиятҳои жанрии зарбулмасал, мавзӯи зарбулмасалҳо, муқоисаи зарбулмасалҳои ҳамзабонон пардохта, зарбулмасалҳоро вобаста ба мавзӯ ба ҳафт гурӯҳ тақсим кардааст.

Фасли аввали боби дувум “Хусусиятҳои жанрии зарбулмасал” ном дошта, фасли муҳими назарии рисола ба шумор меравад. Муаллиф дар ин фасл нахуст аз таърифи зарбулмасалҳо шуруъ карда, сипас баъзе хусусиятҳои ин жанри адабиёти шифоҳиро шарҳ додааст.

Ў дар маҷмуаҳои зарбулмасалҳои дари Афғонистон мушоҳада кардааст, ки мураттибону муаллифон матнҳои зарбулмасал ва ибораҳои фразеологиро ба ҳам омезиш медиҳанд. “Ба назари мо, навиштааст диссертант, сабаби аз ин баҳсҳои назарӣ беҳабар будани муҳаққиқони афғонистонӣ боиси он гардидааст, ки бархе ибора, ҷумла, киноёт ва дигар анвои дар забони шифоҳӣ маъмулро бо зарбулмасал омезиш медиҳанд. Агар ҳар муҳаққиқи афғонистонӣ бо диққат машғули мутоилаи осори таҳқиқии забоншиносӣ ва фолклоршиносии байналмилалӣ роҷеъ ба зарбулмасал, ибораҳои фразеологӣ ва дигар анвои ибораҳо ва ҷумлаҳои ба он наздик шавад, масъала то ҳадде ҳалли худро меёбад” (рисола с.78).

Мақолҳо низ як навъи зарбулмасалҳо ба ҳисоб мераванд, зеро ба ҷуз аз тарзи баёни маҷозӣ дигар ҳамаи хусусиятҳои он, аз он ҷумла шакли ҳаҷм, мавриди корбурд, вазифа ва кӯтоҳию устуворӣ ба зарбулмасалҳо монанд мебошанд.

Аз ин боб хуб мешуд, ки фасли аввал – “Хусусиятҳои жанрии зарбулмасал” ба боби севум, ки ба сохтор, бадеият ва забону услуби зарбулмасалҳо бахшида шудааст, интиқол меёфт. Ҳамчунин унвони боби дувум васеъ шудааст, хусусиятҳои жанрӣ бо масоили муқоисаи зарбулмасалҳои ҳамзабонон зери як унвон чандон дуруст нест.

Фасли дувуми боби дувум ба таснифи мавзӯии зарбулмасалҳо бахшида шудааст. Муаллиф зарбулмасалҳои дариро ба мавзӯҳои кор ва заҳмат; тарбияи фарзанд; ахлоқ ва одоб; ростӣ ва дурустӣ; дурӯғ ва дурӯғгӯйӣ; зан, модар ва духтар; ихтилофи табақоти синфӣ ҷудо кардааст.

Зарбулмасалу мақолҳо барои тарбияи инсон, ба вижа насли ҷавон ва танқиди ҳислатҳои рафтору гуфтори номатлуби баъзе ашхоси ҷомеа мавқеи муҳим доранд. Зеро дар ҳамаи мавзӯҳои ҳаётӣ дахҳо зарбулмасалҳо эҷод шуда, густариш ёфтаанд. Аз ин рӯ, муаллиф дар

рисола ба ин чихати зарбулмасалу мақол таваччуҳи махсус зоҳир кардааст.

Дар фасли севуми боби дувум муаллифи рисола зарбулмасалҳои ҳамзабононро муқоиса кардааст. Бояд гуфт, ки дар унвони ин фасл ба ҷойи калимаи “ҳамзабонон” бояд “форсизабонон” меомад, зеро вожаи ҳамзабононро метавон барои намояндагони русзабону англисзабон ва арабизабонони ҷаҳон нисбат ба якдигарашон ба кор бурд.

Маълум аст, ки ҳамаи зарбулмасалҳо миқёси паҳншавӣ доранд, (1) баъзе зарбулмасалҳо байни форсизабонон муштараканд, бархе дигар миёни халқҳои ҳамсои Афғонистон; (2) силсилаи дигари зарбулмасалҳои хусусиятҳои этникӣ доранд ва хосси як халқанд; (3) ниҳоят чанде аз зарбулмасалҳо маҳдуд ба як ноҳия ва ё маҳалланд, ки танҳо мардуми он маҳал онро мефаҳманд, истифода мебаранд ва чунин барои онҳо арзиш дорад. Дар рисола роҷеъ ба шабоҳати чанд зарбулмасали форсизабонон ишора шуда, тавсиаи онҳо нишон дода шудааст.

Боби севуми диссертатсия масъалаҳои сохтор, бадеият, забон ва услуби баёни зарбулмасалҳои даризабонони Афғонистонро фаро гирифтааст. Дар фасли якуми он сохтор, вазн, қофия, радиф ва сачъ дар зарбулмасалҳо таҳти баррасӣ қарор гирифта, муаллиф бо далелҳои зиёд хусусиятҳои тасвири бадеии зарбулмасалҳоро ошкор кардааст.

Дар фасли аввали ин боб муаллиф нахуст роҷеъ ба баррасии сохтори зарбулмасал пардохтааст. Ӯ дар бораи зарбулмасалҳои дари манзуму мансур, тарзи баён ва ҳаҷми ҷумлаҳо сухан ронда, мавқеи онҳоро дар фолклори даризабонон нишон додааст. Дар ин ҷо як андоза сохтори зарбулмасал пурра кушода шудааст, аммо хусусияти маҷозии он, тафовути зарбулмасал аз мақол, веллеризм, киноя, панду маслиҳат ва дигар анвои паремиологӣ чандон равшан нашудаанд.

Фасли дувуми боби дувуми рисола фарогири таҳлили санъатҳои бадеии таркиби зарбулмасалҳо мебошад. Муаллиф ба санъатҳои зиёди таркиби зарбулмасалҳо ишора карда, хусусияти бадеӣ ва образофариро дар онҳо хеле хуб таҳқиқ кардааст.

Дар фасли сеюм муаллиф саъй намудааст, ҷойгоҳи зарбулмасалро дар контекстҳо нишон диҳад. Дар ин бахш матни зарбулмасалҳо дар дохили нақлу ҳикоятҳо оварда шудаанд, ки барои фаҳмидани маъноӣ дурусти он ё он зарбулмасал, воқеан, донишмандии ин ҳикоятҳо лозиманд. Чунончӣ, матни “Дастатро ба дарёи Атак шустӣ, очор болои сарат надидӣ” бо ҳикояи ҷолибе баён шудааст.

Дар фасли чоруми диссертатсия хусусиятҳои забонӣ ва услубии зарбулмасалҳо таҳлилу баррасӣ шудаанд. Дар ин фасл хусусиятҳои луғавии калимоти таркиби зарбулмасалҳо ва чанд нукта доир ба морфология зикр шудаанд. Маълум аст, ки муаллиф ин ҷо дастурҳои забони тоҷикӣ, ки дар заминаи грамматикаи забони русӣ сохта шудаанд, истифода кардааст.

Диссертант дар саҳифаи 144 номи шахсиятҳои таърихӣ, асотирӣ, воқеиро дар зарбулмасалҳо зикр кардааст: «Агар дунёра об бубарад, Хайрмуҳаммада хоб бубарад», «Аёз, қадри худро бишнос, ҳаму чамус, ҳаму дос», «Азбаски саҳт аст, ҷон ба Азроил намедиҳад», «Аз зери камони Рустам тир шуд», «Бепир марав дар харобот, ҳарчанд ки Сикандари замонӣ», «Бо Оли Алӣ ҳар кӣ дарафтод, барафтод», «Бозори Мустафо, харидор Худо», «Бозори таҳвилхона Хизр аст», «Исо ба дини худ, Мӯсо ба дини худ», «Кай расад дасти ниёзи мо ба пойи нози ту, Домани Лайлӣ баланду дасти Мачнун норасост».

Агар муаллиф ин намунаҳоро дар бахши санъати талмеҳ меовард нуран алонур мешуд.

Диссертант дар заминаи тадқиқоти анҷомдодааш хулосаҳои ҷузъиву умумӣ ҳосил намуда, онҳоро мухтасар дар охири фаслу бобҳо ва муафассал дар қисми хулоса зикр намудааст. Ба таври умумӣ

метавон гуфт, ки Ализода Наврӯзали тадқиқоти хуберо доир ба зарбулмасалҳои даризабонони Афғонистон ба анҷом расонидааст.

Дар хулосаи диссертатсия натиҷаҳо ва хулосаи андешаҳои муаллиф дар 12 банд оварда шудаанд. Диссертатсияи анҷомёфта аввалин кори нисбатан кулӣ буда, барои таҳқиқ ва таҳлилу ҷузъиёти бештари зарбулмасалҳои даризабонон як навъ роҳнамо хоҳад буд.

Дар ин қисми қор хулосаҳои 2 ва 3 аз ҷиҳати мавзӯ такрори ҳамдигаранд, ҳар ду ба масъалаи шиноснома доштани матнҳо мебошад.

Рисолаи диссертатсионии Н. Ализода арзиши хуби назарӣ ва амалӣ дорад. Дар он бори аввал зарбулмасалҳои даризабонони Афғонистон ба таври дақиқ таҳлил ва арзёбӣ шудааст. Ҳамчунин муаллиф ба масъалаҳои назарӣ ва амалии фолклоршиносӣ, нақш ва зарбулмасалҳо дар фолклори мардуми даризабони Афғонистон эътибори махсус додааст. Маводи тадқиқотро метавон ҳангоми таълифи китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ, коркарди машғулиятҳои амалии соҳаи фолклоршиносӣ истифода кард.

Хеле хуб мешавад, агар ин рисола ба хатти форсӣ баргардон ва интишор ёбад, то ки аз он олимони ва фарҳангшиносони даризабони Афғонистону олимони Эрон баҳравар шаванд.

Чанбаҳои хуб ва муваффақиятҳои рисола зиёданд, аммо азбаски мавзӯи мавриди пажӯҳиш васеъ мебошад, дар он баъзе камбудихо низ роҳ ёфтаанд, ки дар поён мо ба чанде аз онҳо ишора мекунем. Дар фасли “Хусусиятҳои жанрии зарбулмасал” нишонаҳо ва хусусиёти зарбулмасалҳо дуруст кушода нашудааст. Барои зарбулмасалҳо ӯ як таърифи комилро пешниҳод накардааст, танҳо фикри дигаронро оварда, мавқеи худро надорад, бо далелу бурҳон андешаҳои ҷиро собит намасозад. Ҳоло он ки дар фолклоршиносии тоҷик дар боби хусусиятҳои жанрии зарбулмасалҳо суҳанҳои зиёд гуфта шудаанд.

1. Муаллиф дар ҳеч ҷой оид ба тафовути зарбулмасал аз мақол ва вижагиҳои онҳо ҳарф назадааст. Ҳатто тафовути байни зарбулмасалу дигар жанрҳо дақиқ ишора нашудаанд. Ин масъала бояд дар фасли “Хусусиятҳои жанрии зарбулмасал” матраҳ мешуд. Яке аз хусусиятҳои асосии матнҳои фолклорӣ вариантнокӣ мебошад. Зарбулмасалу мақолҳо низ дорои вариант ё нусхаҳои гуногун мебошанд. Дар рисола ба хусусияти вариантнокии зарбулмасалҳои даризабонон тавачҷуҳ нашудааст. Ў метавонист, ки дар таҳқиқи вариантҳо аз монографияи доктори илми филология Файзали Муродов “Вариантнокии зарбулмасалу мақолҳои халқии тоҷикӣ” (2001) истифода барад.

2. Муаллифи рисола дар бисёр мавридҳо байтҳои шоиронро чун далел оварда, ба унвони зарбулмасал таҳлил мекунад, яъне бозшиносии байт аз зарбулмасал риоя нашудааст. Албатта чунин байтҳо дар маҷмуаҳо ҳамчун зарбулмасал ҷой дода шудаанд, вале вазиғаи диссертант бояд ин иштибоҳро ошкор кардан буд, на ин ки такрори иштибоҳ. Чунин ғалат дар саҳифаҳои 79, 98, 100, 111, 114, 117, 122 омадаанд.

3. Дар фасли санъатҳои бадеии зарбулмасалҳо муаллиф санъатҳои бадеиро дар байтҳои шоирон пайдо карда, ба хонанда пешкаш мекунад, на дар таркиби зарбулмасалҳо (саҳ. 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 133, 134). Масалан, дар мавриди санъати лаффу нашр як намуна аз “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ оварда шудаасту халос. Даъво ҳаст аммо, далел нест.

4. Дар баҳши «Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ» диссертант пас анҷом додани рисола 12 тавсияро ба истифодабарандагон пешниҳод кардааст. Бояд қайд кард, ки тавсияҳои 5 ва 10 моҳиятан ба хулосаи фикре монанд мебошанд. Тавсияҳои 1, 3 ва 7 ва қисман 9-ум як мазмунро ифода мекунанд.

Бо вучуди ин, камбудихои мазкур арзиши илмии рисолаҳо кам намегардонанд ва диссертатсияи номзади Ализода Наврузалӣ дар мавзуи «Поэтикаи зарбулмасалҳои даризабони Афғонистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.01.09 – Фолклоршиносӣ, рисолаи комилан анҷомёфта ба шумор рафта, ба тамоми талаботҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ ва муаллифи он сазовори дараҷаи илмии номзади илми филология мебошад. Автореферат ва мақолаҳои ҷопнамудаи муаллиф мазмуни диссертатсияро комилан инъикос мекунанд.

**Номзади илми филология,
мудир Маркази мероси фарҳангии
Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва
иттилооти Вазорати фарҳанги**

Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳимӣ Дилшод Камолзода

Нишони: ш. Душанбе, хиёбони Неъмат Қарабоев 17,

Почтаи электронӣ: dilshodr@gmail.com

Телефон: 907-84-27-85.

Имзои Д. К. Раҳимиरो тасдиқ менамоям:

Нозири кадрӣ Пажӯҳишгоҳи

илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот

Холиқова М.

«17» августи 2023

Телефон: 233-58-84